

سال ۱۳۸۴ که به تدریس زبان و ادبیات فارسی در دانشگاه دولتی لبنان «الجامعة اللبنانية» اشتغال داشتم، در مراجعه به کتابخانه قدیمی و معروف «مکتبه الشریقه» و در جست و جوی نسخه های فارسی آن کتابخانه دریافتیم که دستنویس های فارسی و ترکی کتابخانه فهرست نشده است. به پایمردی آقای دکتر علی اصغر قهرمانی مقبل که آن زمان دانشجوی دوره دکتری زبان و ادبیات عربی در دانشگاه سن ژوزف بودند به مسئولان کتابخانه پیشنهاد کردیم که اگر موافق باشند دستنویس های فارسی و ترکی را برایشان فهرست کنیم.^۱ پس از مدتی با پاسخ مثبت مسئولان کتابخانه و در مدت حدود چهار ماه نسخه های مذکور را فهرست کردیم.^۲ در میان ۵۱ عنوان دستنویس های فارسی این کتابخانه، نسخه ای از شاهنامه فردوسی به چشم می خورد. این نسخه تاریخ کتابت ندارد ولی با توجه به ویژگی های آن به نظر می رسد متعلق به اوایل قرن هشتم ق یا پیش از آن باشد. کامل بودن نسخه، کیفیت کاغذ، خط خوب و واضح، شمار ابیات، کم بودن و کوتاه بودن عنوان ها^۳، ضبط دقیق و صحیح حروف و کلمات، به ویژه دقت کاتب در نقطه گذاری

^۱ این کتابخانه که دارای بزرگترین مجموعه نسخه های خطی در کشور لبنان است، در سال ۱۷۷۵ تأسیس شده است. یکی از بنیان گذاران کتابخانه الأب لویس شیخو، محقق و مصحح و ادیب لبنانی است که بیش تر آثار مهم این مجموعه را خود تصحیح و منتشر کرده است. لویس شیخو سردبیر مجله «المشرق» ارگان کتابخانه نیز بوده و فهرست های دستنویس های این مجموعه را به تدریج در این مجله منتشر کرده و پس از او دیگران این کار را به همان سبک ادامه داده اند. مکتبه الشریقه حدوداً ۳۰۰۰ دست نویسی به زبان های عربی، سریانی، ترکی و فارسی دارد و هم اکنون متعلق به دانشگاه سن ژوزف/جامعة القديس يوسف است.

^۲ مصطفی موسوی، علی اصغر قهرمانی مقبل «المخطوطات الفارسیة فی المکتبه الشریقه بیروت»، المشرق، س ۸۱ (۲۰۰۷)، ش ۱: ۷۳-۱۲۴.

^۳ در ۱۱ برگ از اوایل و اواسط نسخه - که تصویر آن در دست است - ۱۰۶۴ بیت درج شده است. با توجه به شمار کل صفحات نسخه (۴۹۶ گ) با یک حساب سرانگشتی به عدد ۴۷۰۰۰ بیت در کل نسخه می رسیم. ←

نسخه ای کهن از شاهنامه فردوسی

(محمفوظ در «مکتبه الشریقه» وابسته به دانشگاه

سن ژوزف بیروت 43. NC)

مصطفی موسوی*

(دانشکده ادبیات دانشگاه تهران)

چکیده: در مکتبه الشریقه دانشگاه سن ژوزف در بیروت نسخه ای از شاهنامه فردوسی نگه داری می شود که تاریخ کتابت ندارد ولی با توجه به ویژگی های آن به نظر می رسد که متعلق به اوایل قرن هشتم ق یا پیش از آن باشد. کامل بودن نسخه، شمار ابیات، کم بودن و کوتاه بودن عنوان ها، در مقایسه با دیگر نسخه های شاهنامه، ضبط دقیق و صحیح حروف و کلمات، به ویژه دقت کاتب در نقطه گذاری حروف و دارا بودن ضبط های کهنه کلمات و نیز ضبط های منحصر به فرد و متفاوت با نسخه های کهن موجود، همچنین کیفیت کاغذ و خط خوب و واضح اهمیت این دستنویس را نشان می دهد. در این مقاله که به بررسی این دستنویس پرداخته شده است پاره ای از ویژگی های رسم الخط نسخه، برخی ضبط های کهنه اسامی و واژگان و برخی ضبط های قابل توجه ابیات آورده شده است.

بر اساس نظر مؤلف ضبط بخش تاریخی این نسخه که ظاهراً دست نخورده تر باقی مانده است اهمیت زیادی در تصحیح شاهنامه دارد.

کلید واژه: نسخه خطی شاهنامه؛ مکتبه الشریقه؛ دانشگاه سن ژوزف (بیروت)؛ نقطه گذاری حروف؛ ضبط واژگان؛ رسم الخط نسخه؛ اختلاف نسخه ها.

* دکترای زبان و ادبیات فارسی؛ استادیار دانشگاه تهران.

حروف و دارا بودن برخی ضبط‌های کهنه‌کلمات و نیز ضبط‌های منحصر به فرد و متفاوت با نسخه‌های کهن موجود، مانند نسخه‌های معروف به شاهنامه فلورانس (مورخ ۶۱۴ق) و شاهنامه لندن (مورخ ۶۷۵ق)، اهمیت این دستنویس را نشان می‌دهد.

جلد نسخه افتاده و شیرازه آن از هم گسیخته است و در غلافی مقوایی قرار دارد. نسخه به قطع رحلی بزرگ (۲۳×۳۱سم) و شامل ۴۹۶ برگ است. کاغذ این دستنویس ضخیم و به‌ویژه در بخش اسطوره‌ای و پهلوانی دست فرسود است. نزدیک عطف نسخه، اندکی کرم خوردگی و آب دیدگی به چشم می‌خورد. در کل وضعیت نسخه خوب است.

اندازه متن ۱۸/۵×۲۵/۳ سم است. تمام صفحات با خطوط شنگرفی در چهار ستون جدول بندی شده و هر صفحه ۲۵ سطر (۵۰ بیت) دارد. تمام متن به خط نسخ خوانا با مرکب قهوه‌ای نوشته شده است. عناوین به نسبت نسخه‌های کهن موجود نسبتاً کم و کوتاه است و تماماً به زر نوشته شده و دور آن تحریر شنگرفی دارد. در بسیاری از صفحات دستنویس، خصوصاً از اواسط به بعد، ظاهراً در اثر رطوبت، حاشیه تیره‌ای دور نوشته‌ها ایجاد شده است. در حاشیه صفحات علاوه بر نشانه‌هایی که احیاناً به معنی تصحیح و مقابله است ابیات بسیاری با خطی جدید افزوده شده یا مطالبی در توضیح کلمات و اصطلاحات نوشته شده است که عموماً به ترکی عثمانی است*. در برخی صفحات ترجمه ترکی زیر مصراع‌ها نوشته شده است. در مواردی (آب دیدگی‌ها)، کلمات پیرنگ و دست‌کاری شده است که بعضاً غلط فاحش است و حکایت از این دارد که عامل آن چندان فارسی نمی‌دانسته است.

۹ برگ آغاز نسخه به آخر منتقل شده است (یعنی از برگ ۴۸۸ تا ۴۹۶ در واقع برگ ۱ تا ۹ است). این دستنویس در واقع با ابیات زیر آغاز می‌شود (گ ۴۸۸ر):

کهرها یک اندر دگر ساختند دگرگونه کردن برافراختند
بدید آمد این کنبذ تیزرو شکفتی نماینده شد نو بنو

ابره و دو هفت شد کذخداي کرفتند هر یک سزاوار جای
فلک‌ها یک اندر دگر بسته شد بچینید چون کار پیوسته شد
در مقایسه با شاهنامه چاپ مسکو، ۴۱ بیت از آغاز منظومه ساقط شده است. از ظاهر دستنویس به نظر می‌رسد تنها یک برگ ساقط شده باشد که حاوی همان ۴۱ بیت و سرلوح آغازین دستنویس باشد.

بیت‌های پایانی دستنویس این است (گ ۴۸۷ پ):
ز هجرت شده سال سیصد شمار بذوبر فزون بوذ هشتاد و چار
جو زین بگذری دور عمر بوذ (مصراع ناخوانا)
ایا افریننده خوب و زشت بیمارز این کس که این را نبشت
پس از این بیت وزیر جدول شنگرفی که نشان از تمام شدن متن دارد، کاغذ بریده شده است. تا پایین صفحه به اندازه ۶ سطر دیگر جا بوده که قاعده باید شامل انجامه نسخه و نام کاتب و تاریخ کتابت بوده باشد.
از ابیات پایانی نسخه برمی‌آید که این نسخه تحریر اول شاهنامه (۳۸۴ق) باشد.

رسم الخط نسخه^۴

پاره‌ای از ویژگی‌های رسم الخط نسخه بنابر تصویر ۱۱ برگ از اوایل و اواسط آن عبارتند از:
«آ» تقریباً همیشه بدون مد و به صورت الف «ا» نوشته شده است.

تنها ۱۱ مورد در کل ۲۲ صفحه دیده می‌شود که مد همیشه روی الف است: آز (۳ مورد)، آیین (۳ مورد)، آر، آری، آفریذون، آفرین، آلت.
همزه «است» به هنگام اتصال به کلمه پیش، همیشه حذف شده است مانند: «منبرست، اندرست».

صورت‌های: ایچ، انج، انک، هرک، و هرچ به جای هیچ، آنچه، آنکه، هرکه، هرچه. «ب/به» پیش از اسم و فعل همیشه متصل نوشته شده است.

حرف «پ» به دو صورت «پ» (با سه نقطه) و «ب» (با یک نقطه) نوشته شده است و بیشتر با سه نقطه.

→ در ۱۳ صفحه از بخش پادشاهی ضحاک و فریدون، این نسخه ۶۳۸ بیت دارد، نسخه فلورانس ۶۷۲ بیت و نسخه کتابخانه بریتانیا ۷۳۳ بیت. این صفحات ۳ عنوان بیشتر ندارد در حالی که در نسخه‌های فلورانس، بریتانیا و سعدلو به ترتیب ۹، ۴ و ۷ عنوان به چشم می‌خورد. از نظر کوتاهی عنوان‌ها، این نسخه بیشتر شبیه نسخه بریتانیا است. نسخه‌های سعدلو و فلورانس عنوان‌های طولانی دارند. تعدادی از عناوین دیگر: سبب نظم این کتاب (گ ۴۸۸پ)؛ آغاز کتاب و ستایش سلطان محمود (گ ۴۸۹ر)؛ پادشاهی کیومرث سی سال (گ ۴۸۹پ)؛ پادشاهی هوشنگ جهل سال (گ ۴۹۰ر)؛ ستایش محمد مصطفی (گ ۴۸۸ر)؛ وصف حال مصنف (گ ۴۸۷پ).
۴ برای شرح اختلاف‌ها و امتیازهای رسم الخط‌های دستنویس‌های شاهنامه و معیارهای شناخت رسم الخط‌های کهنه‌تر و نیز ضبط‌های کهنه و نوکلمات و تعابیر، نک: شاهنامه فردوسی، چاپ عکسی از روی نسخه کتابخانه ملی فلورانس (تهران: بنیاد دایرةالمعارف اسلامی، دانشگاه تهران، ۱۳۶۹)؛ شاهنامه فردوسی، چاپ عکسی از روی نسخه لندن. نسخه برگردانان: ایرج افشار، محمود امیدسالار (تهران: طایفه، ۱۳۸۴)؛ شاهنامه فردوسی همراه با نسخه نظامی. چاپ عکسی از روی نسخه دایرةالمعارف. مقدمه فتح‌الله مجتبی (تهران: دایرةالمعارف، ۱۳۷۹)؛ داستان سیاوش. تصحیح و توضیح مجتبی مینوی (تهران: موسسه مطالعات و تحقیقات فرهنگی، ۱۳۶۳)؛ شاهنامه. به کوشش جلال خالقی مطلق. (تهران: روزبهان، ۱۳۶۸)، مقدمه و دفتر یکم. حمدالله مستوفی. ظفرنامه همراه با شاهنامه فردوسی (تهران: مرکز نشر دانشگاهی، ۱۳۷۸).

برخی ضبط‌های کهنه

نام دختر افراسیاب، مادر کی خسرو همه جا به وضوح و با نقطه‌گذاری کامل «فریکیس» ضبط شده است. «آهرمن» (آهرمن) به جای «اهریمن»، «اوی» (در پایان هر دو مصراع) به جای «او» (۱۵ بیت) و در ۱۰۶۴ بیت موجود تنها دو جا در پایان مصراع «او» آمده است. «بجربی» (۴ مورد) به جای «بخوبی» (۳ مورد). «اندر» (۸۲ مورد)، «در» (۳۹ مورد)، «اندران، اندرون، اندرین» (۲۲ مورد). «یک با دگر» به جای «با یکدگر». و کلماتی مانند: «مانید، سازیده، روذکانیش، مپساو، بنشاختش».

ضبط نام پیشکار ضحاک در این دستنویس به صورت «گندرو» است که در مصراع دوم به نوعی وجه تسمیه را نیز آورده است: به‌کندی گام برداشتن. این ضبط نظر طرفداران این قرائت را در مقابل «گندرو» تأیید می‌کند که گفته‌اند بنابر ضبط آبان‌یشت در اصل نام او گندرو زَرین پاشنه بوده است.^۵ بیت این است (۴۹۶ پ، س آخر، ست ۱).
ورا کُندرو خواندندی بنام بکندی زدی بیش بیداذ کام کلمات عربی در این ۲۲ صفحه که مجموعاً شامل حدود ۱۲۰۰۰ کلمه است محدود می‌شود به ۸۰ کلمه که با تکرار به ۱۳۱ کلمه می‌رسد. یعنی حدود ۱/۱٪.

برخی ضبط‌های قابل توجه

برخی ضبط‌های قابل توجهی نیز در برخی ابیات دیده می‌شود، مانند ابیات معروف زیر:

فریذون فرخ فرشته نبوذ ز مشک و ز عنبر سرشته نبوذ
بداذ ودهش یافت ان نیکوی تو داد ودهش کن فریذون توی
که در قریب به اتفاق دستنویس‌های کهن ضبط‌هایی مشابه دارد در این نسخه به‌گونه‌ای دیگر است و به روشنی حکایت از ضبطی بهتر دارد. در این دستنویس مصراع اخیر چنین است:

جو نیکی سکالی فریذون توی

در سرگذشت اسکندر بیتی آمده که ضبط نسخه‌های لندن و سعدلو و غیره چنین است:

یکی سنگ باران گرفتند سخت چو باد خزان برزند بر درخت
در این نسخه آمده است (گ ۲۹۳ پ س ۲۱):

یکی سنک باران گرفتند سخت جو باد خزان بر بزد بر درخت
بر بزد = بر وزد؛ و روشن است که مناسبت «وزیدن

و بروزیدن» با باد بسیار بیشتر است از «زدن یا برزدن».

در نسخه‌های فلورانس و لندن در داستان ضحاک بیتی آمده است:

حرف «چ» به دو صورت «ج» و «چ» و غالباً به صورت «ج» (با یک نقطه) نوشته شده است.

در مواردی زیر «ح» یک «ح» قرار گرفته است (گ ۴۹۶ پ، سطر ۲۴ ستون ۱).

قاعده «ذ» فارسی همه جا رعایت شده است.

«ژ» (سه نقطه) و «ز» (یک نقطه)؛ در کلماتی مانند: بژمرد، بژوه، بژوهش، بژوهید، بویژه، دژم، لاژورد، و ویژه «ژ» (با سه نقطه) دیده می‌شود.

کلماتی نظیر: دز، زنده‌بیل و زوبین با «ز» (یک نقطه) ثبت شده است.

«که» همیشه جدا نوشته شده است جز در مواردی معدود و بعضاً برای رعایت وزن متصل به کلمه بعدی شده است، مانند: کزین = که از این، کندر = که‌اندر، کین = که این، کباشند = که باشد.

«گ» همیشه به صورت «ک» با یک سرکش نوشته شده است.

در سه مورد (در این ۲۲ ص) روی سرکش «ک» سه نقطه گذاشته شده است که هر سه باید کاف تلفظ شود. کلمات کنگ، کرگ و کام (گ ۱ ر، س ۲۰، ست ۱: گرگ، گ ۳ پ، س ۷، ست ۱: گام، گ ۴۹۶ ر، س ۱۹ ست ۴: گنگ). کسره اضافه و موصوف پس از «ه» غیر ملفوظ به صورت همزه «ء» یا «ی» نصفه و کوچک نوشته شده است مانند: «ستاینده» و پس از صدای کشیده‌آ او در پایان کلمه به صورت «ی» با دو نقطه زیر آن و گاه به صورت یای کوچک یا نصفه (گ ۲۹۲ ر، سطر ۷ و ۹ و ۱۹).

«ی» در آخر کلمه غالباً دو نقطه در زیر دارد. گاه این دو نقطه داخل «ح» قرار گرفته است. «ی» کشیده برگردان همه جا دو نقطه در زیر دارد (ی).

«ی» بعد از مصوت کشیده «و» و نیز مصوت کشیده «ا» و پیش از «ی» وحدت و نکره ... همیشه به صورت «ی» (با دو نقطه در زیر) نوشته شده است مانند: «جایی».

«بذ» به جای «به» هنگامی که پیش از مصوت آ می‌آید:

(بذاب = به آب)، «اومید» به جای «امید»، «جن و چن» به جای

«چون»، «سذ» به جای «صد» (۱۰ مورد)، «جز از» به جای

«بجز» (۴ مورد) «بجز» (۳ مورد)، مشتقات «نبتن» به جای

مشتقات «نوشتن» (همه جا)، نکوسار به جای «نکونسار»،

«زمی» به جای «زمین»، «زوان» به جای «زبان»، «جی» به جای

«چه» (بر جی اند = بر چه‌اند ۲۹۳ پ، س ۳)، «نر» به جای

«نره»، «کواپی» به جای «گواهی».

^۵ ابراهیم پورداوود، یشت‌ها، به‌کوشش بهرام فره‌وشی (تهران: دانشگاه تهران، ۳، ۱۳۵۶): ۲۰۰.

دلش تنک تر کشت و ناباک شد کشاده زبان بیش ضحاک شد
 و در این نسخه آمده است (گ ۴۹۴ ر، س ۵):
 دلش تنک بر کشت و ناباک شد کشاده زبان بیش ضحاک شد
 این جا نیز ضبط دشوار «تنگ برگشت» را آسان کرده اند
 و «تنگ تر گشت» خوانده اند.
 در جنگ فریدون با ضحاک آمده است:
 خورش ها بیاراست خوالیگرش یکی پاک خوان از در مهترش
 چو شد نوش خورده، شتاب آمدش گران شد سرش، رای خواب آمدش
 (چاپ دکتر خالقی، دفتر یکم، ص ۷۲ // فلورانس
 ص ۲۲، س ۶، لندن، گ ۱۰ پ، س ۶)
 در دستنویس های دیگر در مصراع سوم آورده اند:
 چو شد خورده را بر / چو شد نوش کرده
 (خالقی ۷۲، سعدلو، ص ۲۴، س ۱۶):
 چو شد توشه خورده شتاب آمدش کشاده شده رای خواب آمدش
 که در نسخه سن ژوزف به جای «خورده» یا «کرده»،
 «خوردی» ضبط شده است (گ ۴۹۶ ر، س ۷):
 خورشها بیاراست خوالیگرش یکی پاک خوان از در مهترش
 چو شد نوش خوردی شتاب آمد گران شد سرش رای خواب آمدش
 ضبط اخیر را با توجه به بیت پیش که گفته است سفره
 را آماده کرده اند، می توان چنین توجیه کرد که پس از نوشیدن
 شراب، از گرسنگی بی تاب شده (خوردی شتاب آمدش):
 برای خوردن بی تاب شد) و بعد بدون آوردن کلمه ای در
 وصف خوردن غذا، حالت سنگین شدنش پس از خوردن
 را ذکر کرده و نیازش به خواب را. اگر این توجیه پذیرفته شود،
 این ضبط در مقایسه با دیگر نسخه ها اصیل تر می نماید.

در وصف پسران فریدون در دیگر نسخه ها آمده است:
 از این سه یکی کهتر اندر میان به بالای سرو و بچهر کیان
 در این دستنویس آمده است (گ ۱ ر، س ۱۱):
 از این سه یکی کهتر اندر میان به بالای سروان زچهر کیان
 در ضبط اخیر «چهر» به معنی تخم و نژاد کهنه تر از
 چهر به معنی چهره است و ضبط دشوار تر.
 در داستان اسکندر و قیدافه آن جا که اسکندر خود را
 به شکل پیک در آورده و به دربار قیدافه رفته، پس از این که
 قیدافه او را شناخته و در برابر انکار اسکندر، تصویرش را نشانش
 می دهد، اسکندر به خشم می آید و می گوید (گ ۲۹۰ پ، س ۱۲):
 اکر با منستی سلیم کنون همه خانه کشتی چو دریای خون
 ترا کشتی کز خطرگاه خویش بپاهختمی بیش بدخواه خویش
 ضبط بیت اخیر و به ویژه مصراع اخیر در هیچ نسخه ای
 دیده نمی شود. نسخه لندن و غیره به جای «خطرگاه»،
 «جگرگاه» ضبط کرده اند و به جای «بپاهختمی»،
 «بدریدی» که روشن است خواسته اند ضبط آسان تری
 به دست بدهند. در شاهنامه حاشیه نسخه ظفرنامه
 حمدالله مستوفی به جای «بپاهختمی»، «بپارفتمی» دارد
 که مشابه آن در نسخ دیگر دیده می شود: «بپارفتمی،
 بپاشفتمی، بیازردمی» ولی به نظر می رسد ضبط نسخه
 سن ژوزف از دیگر ضبط ها قابل تأمل تر باشد.
 اساساً به نظر می رسد ضبط بخش تاریخی این نسخه
 اهمیت زیادی در تصحیح شاهنامه داشته باشد که ظاهراً
 دست نخورده تر باقی مانده است.

<p>بخت و بداد خنک در خساره ش و کن نشنود بوز نه پاد سبت بر و زرتجمار بر اشفت شاه همه موبدان سر نکرده نکون خردمند و بیدار وزیر ک سنام بد و گفت بر دخت کن سر یازاد فر امان خم و شادانی ستمرد کسی با بوز زمین سبب سخت تو هنوز از آن سعبده باز نزار بر روی رمد بر کشد من عماه زنده بر سر ت کز زه کاوس دگر و رید و گفت آن خنک دخت یک کاو بر ماید خواهد بدین چون خنک بشنید ننگ کوش جو آمد دل اخور باز جایت نه ادم بودش نه خواب و نه خورد</p>	<p>زبان بر گفتار یک یازاد بیاید همی زون خنک است بران موبدان نماینده راه بران هودل در دیدگان بر خنک کلمن موبدان او زین پیش کام که جز بر یک زما بر نزار بر رفت و خنک کیکری و اسپرد بخاک اندر کس سخت تو نیاید که ترش و سر ز باز کن جوید و تلخ و سخت و گلا بیدت و از ز ز اجوان بید کسی بجهاند سازد بخت همان جوی را داید خواهد بدین ز سخت اندر بقا ز و ز وقت بخت کمان اندر آورد پای شزه روز روشن بر اولاجورد</p>	<p>که کردی با ز کوم راست سه روز نازد بر کاشد روز که کرد ز به تان در اید بسوز از آن نام ابران بسیار هوش دلش تنگ بر گشت و نایا شد جهاندار پیش از تو بسیار بود اگر یاره از هندی بیات کجا نام انگر فریدون بود چو نر ایاز مار بر هوش بیادشوز چون کس و نوز بد و گفت خنک انایا کس بر این بدست تو هوش بدین نید کردان هم بدست تو بر که انایه از پیش سخت بلند نشان فریدون بگردن همان بر آمد بر سر روزگاری دراز</p>
<h2>ولادت فریدون</h2>		
<p>همی تا وقت ز و فریشتا هیش روان اجودانش بشاید تنگی که تا بدست بر تنش بر ماید بود ستاره غناسان و هم موبدان بگردن جمان هم بر نجات و جوی بر او سخت ناگاه بر دام شایر بر او بر سر او در خنک روز</p>	<p>بیاید بر سان سر و سمع جمان اجو باران بیاید تنگی همان کا و کش نام بر ماید بود شده اجمن بر سرش بخردان زمین کرد خنک بر گفت و کوی که بران و از خویش نکرده سیر که رفتند و بر داید ستم جو بود</p>	<p>همان ای که دیگر اید خنک بگردان تا بنده خورشید از بود شده رام با فریدون کس بهر موی بر تاده رنگی دگر ندر بر سر کار دانا نشیند شاه تنگ بر ایست بر زمین بنی خنک روزی پدر و باز خورد</p>

اصول
 فریدون

494

An Old Manuscript of the *Shāhnāme*

(in the Oriental Library of Saint Joseph University in Beirut, NC. 43)

Dr. Mostafa MOUSAVI

(Tehran University)

This codex was not catalogued until 2005. It does not have a colophon, but judging from its codicological characteristics must hail from either the beginning of the 8th century AH (14th century AD). It measures 31 x 23 centimeter, its writing area measures 25.3 x 18.5 centimeter, and it has 496 folios. Its first nine folios are moved to the end of the codex; that is, folios 488 - 496 are in reality folios 2 - 10. Although generally complete, it is missing the first folio, and the lower part of its final folio (f. 487), which must have included its colophon has been cut off. It is therefore not possible to either know the date when it was copied or the name of its copyist. It lacks cover, its binding is damaged, and the codex is now kept in a cardboard box.

The text is copied on thick paper in an old hand in *naskh* script. The paper of the earlier part of the book—commonly referred to as the "legendary part"—is more damaged than the rest of the text and shows that this part was read more often than the rest of the poem. The manuscript has approximately 47,000 distichs, which are written in four columns (two distichs per line). There are twenty-five lines or fifty verses on each page. The text area, columns, and headings are ruled in double red lines. The text must have been written in black ink, which has discolored to brown with age. Titles are written in gold. Many verses are added on the margin in a newer hand, and glosses are added in Ottoman Turkish. In places, damaged text has been restored, but these restorations are often erroneous.

This manuscript has fewer headings than most other manuscripts of the *Shāhnāme* and its headings are usually quite brief. The scribe has been careful in placing dots and diacritical marks. The text is obviously old and frequently preserves archaic forms of words and phrases. Some of its variants are found in no other *Shāhnāme* codices, and it is especially noteworthy for its variant forms of historical names.

Compared to the Moscow edition about 41 verses from the beginning of the poem are missing in this manuscript. The final verse that determines the date of the completion of the *Shāhnāme* to be 384 AH (995 AD) indicates that this is a copy of the first redaction of the *Shāhnāme*, which was completed in that year.

